

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАНЬ

Гецько Н.М.,

*III курс, факультет європейського
права та правознавства,
Ужгородський національний університет*

Проблемою, яка носить в собі не тільки правовий, а й соціальний і моральний характер, на сьогоднішній день в Україні виступає катування. Ця проблема дедалі частіше виникає з боку діяльності правоохоронних органів і трактується як жорстоке поводження з використанням службового становища. Ступінь тяжкості таких злочинів зазвичай досягає свого колапсу.

Катування передбачене в ст.127 Кримінального Кодексу України, а застосування інших норм Кримінального Кодексу, можливо в тому випадку, коли була спричинена більш тяжка шкода, яка не охоплюється статтею «Катування», або в тому випадку, коли ознаки насильства не співпадають з ознаками прямих визначеними катуванням.

В окремий склад злочину катування було виділено тільки у 2001 р., що свідчить про те, що цей інститут є новим для кримінального права України. В розвитку цього інституту велику роль відіграла практика Європейського Суду з прав людини та Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких що принижують гідність, видів поводження та покарань.

У відповідності до Кримінального Кодексу України, під катування розуміють умисне заподіяння сильного фізичного болю, або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб. У відповідності до Конвенції, термін "катування" означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди.[1]

Якщо провести аналогію визначення катування в національному та міжнародному законодавстві, можна дійти висновку, що за українським зразком це визначення дещо ширше, оскільки, визначено коло суб'єктів, які можуть вчинити катування. Тобто, це може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, а не тільки офіційна особа, як це наведено в Конвенції. Однак, значно великим недоліком виступає відсутність підвищеної міри кримінальної відповідальності, якщо злочин вчинено службовою особою.

Існують різні точки зору в підході до визначення об'єктивної сторони складу злочину. Одні науковці вважають, що для правильного встановлення ознак об'єктивної сторони необхідно встановити факт побоїв, мучення чи інших насильницьких дій, які завдають фізичний біль чи моральні страждання. Фізичний біль в даному випадку має визначатися з врахуванням характером посягань, засобами фізичного

примусу, інтенсивності і ступеню тяжкості ударів тощо. Що стосується повноважень владних осіб, то зміст і ступінь насильства, чи завдання болісних дій, і таких дій, що принижують гідність потерпілого, в результаті перевищення своїх посадових обов'язків збігається з діями, які передбачені ч.1 ст.127. В такому випадку постає проблема у відмежуванні катування від насильницького перевищення службових обов'язків. Це виникає через те, що ознаки насильства при катуванні не деталізовані національним законодавством.

У випадку, коли було завдано тяжке тілесне ушкодження шляхом особливого мучення та з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової, релігійної або національної нетерпимості (ч.2 ст. 121) дії суб'єкта підпадають під ознаки катування, тобто відбувається конкуренція загальної (ст.127) та спеціальної (ст.121) статей. В даному випадку санкція ч.2. ст.121 є більш суворою і проблем із застосуванням статей не виникає. Однак, у випадку, якщо було спричинене середньої тяжкості тілесне ушкодження з мотивів расової чи іншої нетерпимості, яке завдає сильний фізичний біль, то автоматично виникає конкуренція норм. Тут можна обрати застосування спеціальної статті (ст.122 ККУ), яка передбачає позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. В іншому випадку, якщо буде застосована загальна стаття (ст.127), то позбавлення волі передбачатиметься на строк від п'яти до десяти років. Логічним є те, що міра покарання буде меншою, якщо винний при катуванні заподіє потерпілому середньої тяжкості тілесні ушкодження, що є несправедливо по відношенню до потерпілого.[2,3]

Яскравим прикладом аналізу катування є матеріали практики Європейського Суду з прав людини. У справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» провели розмежування між катуванням та нелюдським поведінням на прикладі конкретного насильства – «п'яти технік», які застосовувала британська влада під час допитів. Методами виступали: стояння біля стіни у стресовій позиції, покриття голови мішком, шумовий вплив, позбавлення сну і обмеження у їжі і воді. Як вирішив суд, дані методи, навіть при поєднанні становлять тільки нелюдське поведіння. Був факт того, що вони спричинялись систематично, однак страждання потерпілому особливої сили і жорстокості потерпілому не завдавали. Тобто, наявність катування пов'язується з певним рівнем жорстокості, яке залишається оціночним в кожній окремій справі.[3,243]

Ступінь насильницьких дій при катуванні повинен характеризуватися більш яскравим вираженням больових відчуттів поєднаних з особливою жорстокістю. Щоб розмежувати катування від завдання тілесних ушкоджень, необхідно передбачити, що під час катування насильство має мати виражений характер мордування.

Однак, не зважаючи на ступінь важкості даного злочину, останніми роками він вчиняється саме працівниками органів внутрішніх справ. За даними статистики 60,7% українців стверджують, що від насильства в міліції ніхто не застрахований. Саме тому був створений міжнародний виїзний орган – Європейський Комітет запобіганню катувань. В зв'язку з тим, що були зафіксовані непоодинокі випадки катувань з боку працівників внутрішніх справ, у 2005 році були внесені зміни до ст.127, де встановлювалось покарання для працівників правоохоронних органів від десяти до п'ятнадцяти років за катування.

Однак, вже у 2008 році частини 3 і 4 цієї статті виключили, а в ч. 2 закріпили вчинення катування службовою особою з використанням свого становища, за що передбачалось позбавлення волі на строк від 3 до 7 років.

Проте, вже у 2009 році знову були внесені зміни, метою яких було підвищити відповідальність за злочини, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Однак, зі статті зникла така кваліфікуюча ознака, як вчинення катування службовою особою з використанням свого службового становища. Тобто, можна говорити про те, що якщо службова особа застосує насильство перевищуючи свої службові обов'язки чи примушуючи давати показання, то є можливість застосування покарання на строк від 3 до 8 років. Якщо ж в такому випадку службова особа застосує ще й катування, то кваліфікувати за відповідними статтями не можна і в такому випадку застосування ч.2 ст.127 також виключається. Залишається можливість застосувати тільки ч.1 відповідної статті, яка передбачає меншу міру покарання, аніж би передбачала ч.2, якби в ній була зазначена відповідальність службової особи, як це було в попередніх редакціях статті.

Чітким прикладом є рішення Європейського суду про порушення статті 3 Конвенції, яких на період 2012 року було зафіксовано аж 14. Найяскравішим відзеркаленням порушення є справа «Савицький проти України». Богдан Савицький скаржився на жорстоке поводження з боку працівників міліції та неефективний хід розслідування справи. В свою чергу, Європейський Суд виніс рішення про стягнення компенсації, на максимальну суму, яка коли-небудь призначалась громадянам України (154 тис. євро). Урядовий уповноважений у справах Європейського Суду з прав людини зазначив, що на таку суму компенсації вплинуло те, що чоловік ні в чому не підозрювався, що свідчить про надзвичайно високий стан свавілля, а як наслідок катування з боку правоохоронців він став інвалідом I групи. Обтяжуючою обставиною виступило ще й те, що на теренах України справа розглядалась дуже тривалий час, що заподіяло багато душевних страждань потерпілому. [5]

Європейський Суд констатував також факт того, що розслідування скарг на катування є системною проблемою в Україні. Суд зазначив, що більше ніж в 40 справах органи влади були відповідальні за акти жорстокого поводження під час затримання осіб в міліції і ніякого системного розслідування на території України за такими скаргами проведено не було. Жорстоке поводження трапляється зазвичай в перші дні затримання, коли особи не мали ще розмови зі своїм адвокатом, а ушкодження потерпілих в цей період не фіксувались. В ряді доповідей також було зазначено, що оцінка роботи міліції за кількістю розкритих злочинів стала одним з тих факторів, які впливають на використання катувань щодо підозрюваних у вчиненні злочину.

Зафіксованим фактором порушення ст.3 Конвенції виступає небажання прокуратури вжити необхідних заходів по розгляду скарг, які стосуються катувань у органах внутрішніх справ та відсутність негайного реагування для встановлення фактів і обставин справи. Зазвичай органи прокуратури зупиняються на отриманих поясненнях від працівників міліції. Існують узагальнені вимоги рішень Європейського суду, що виступають для органів внутрішніх справ нормою внутрішнього права:

- за скаргою потерпілого щодо поганого поводження повинно проводитись спеціальне медичне розслідування
- працівники органів внутрішніх справ повинні передбачити і запобігти тілесним ушкодженням, які може заподіяти собі затримана чи заарештована особа внаслідок її хворобливого стану
- працівники органів внутрішніх справ повинні застосовувати силу до затриманих та заарештованих осіб, виходячи із принципу необхідності та пропорційності
- нездатність встановити державних службовців, винних у насильстві щодо затриманої особи не звільняє державу від відповідальності. В таких випадках держава зобов'язана провести розслідування, яке має бути: офіційним, ефективним, незалежним, надавати можливість визначити і встановити винних та має бути доступним суспільному контролю.[6]

На сьогоднішній день дуже часто потерпілий навіть сам не може отримати повну інформацію стосовно факту розслідування справи. Як правило, потерпілому кажуть, що працівника ОВС притягнули до дисциплінарної відповідальності. Відповідну інформацію адвокати зазвичай отримують, коли справа доходить до суду. Коли факти незаконних дій не підтверджуються, отримати більш ширшу інформацію стає неможливим, тому що працівники ОВС посилаються на те, що інформація має службовий характер або немає правових підстав для отримання відповідної інформації. Однак відмова через зазначені підстави є неправомірною. Отже, можна дійти висновку, що

статтю 127 «Катування» необхідно доповнити такою кваліфікуючою ознакою як вчинення його службовою особою з використанням свого службового становища.

Список використаної літератури:

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984р//Відомості Верховної Ради України. – 1984
2. Михайленко Д.Г. Кримінально-правова характеристика катування//Часопис Академії Адвокатури України. – 2011, 9с.
3. Ягунов Д.В. Практика Європейського Суду з прав людини (прецеденти та коментарі з питань кримінального судочинства)/Д.В. Ягунов – О.: Фенікс. – 2010. – 256с
4. Режим доступу:<http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362641025>
5. Режим доступу: <http://kp.ua/daily/270712/348849/> Режим доступу: <http://umdpl.info/index.php?id=1326268711>

Науковий керівник: доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та міжнародного кримінального права Ступник Ярослав Валерійович